

Fraseologia diacrònica: «Vengut és qui us gratarà la tinya» (*Curial e Güelfa*)

Diachronic phraseology: «Vengut és qui us gratarà la tinya» (*Curial e Güelfa*)

JOSEP MARTINES

josep.martines@ua.es

ORCID: 0000-0002-0903-4456

Universitat d'Alacant

Resum: Aquest article assaja una via metodològica per a la recerca del component fraseològic en diacronia. Aquesta via recolza en la semàntica i la lexicologia diacròniques, en la història de la cultura i en l'aprofitament dels corpus digitalitzats i de les dades fornides per la geolingüística i de la lingüística contrastiva. Se centra en l'estudi de l'origen de la locució «Gratar la tinya a algú» 'pegar-li'. Mostra el possible origen italià d'aquesta unitat fraseològica, documentada per primera vegada en el *Curial e Güelfa* i present també en la traducció de la *Commedia* de Dant duta a terme per Andreu Febrer. Això ha exigut analitzar la història, d'una banda, del verb *gratar* en català i de la fraseologia que ha generat i, de l'altra, de la locució italiana «Grattare la tigna a qualcuno». Així mateix, mostra com degué estendre's en català aquesta locució des dels diccionaris diacrònics fins a alguns diccionaris i inventaris fraseològics contemporanis i textos literaris actuals.

Paraules clau: fraseologia diacrònica, semàntica i lexicologia diacròniques, contacte de llengües, *Curial e Güelfa*, italianismes

Abstract: This article explores a methodological approach to research on the phraseological component in diachrony. This approach is based on diachronic semantics and lexicology, on cultural history and on the use of digitised corpora, data provided by geolinguistics and contrastive linguistics. It focuses on the study of the origin of the locution «Gratar la tinya a algú» 'to hit someone'. It shows the possible Italian origin of this phraseological unit, first documented in the *Curial e Güelfa* and also present in Andreu Febrer's translation of Dant's *Commedia*. This has made it necessary to analyse the history, on the one hand, of the verb *gratar* in Catalan and the phraseology it has generated and, on the other, of the Italian locution «Grattare la tigna a qualcuno». It also shows how this locution must have spread in Catalan from diachronic dictionaries to some contemporary dictionaries and phraseological inventories and current literary texts.

Keywords: diachronic phraseology, diachronic semantics and lexicology, language contact, *Curial e Güelfa*, Italianisms

DATA PRESENTACIÓ: 15/11/2024 ACCEPTACIÓ: 1/12/2024 · PUBLICACIÓ: 22/12/2024

1. Introducció¹

a) Aquest article s'encabeix dins la línia de recerca que vam encetar fa temps sobre l'estudi de la llengua del *Curial e Güelfa*; i, específicament, sobre la presència en aquest clàssic d'elements lingüístics que denoten influència italiana. Aquesta influència deu explicar-se com a reflex de l'ambient italià en què es va escriure l'obra, de la competència lingüística de l'autor i de les fonts d'on aquest va beure i va aprofitar. No fa gaire Ferrando (2023) ha publicat un estat de la qüestió detallat dels estudis que s'han dut a terme sobre el *Curial e Güelfa* i ha posat una atenció especial en la recerca realitzada a l'entorn de la influència italiana en aquest gran clàssic; ací citarem només les aportacions més vinculades amb el propòsit del present article.

Hi ha elements lingüístics italians que s'han de considerar com a propis d'aquesta novel·la. Com hem mostrat en altres llocs, n'hi ha que, a més, han arribat a passar al català general. En aquest passatge, hi degué influir, en uns casos, el prestigi de l'obra i el fet que fos emprada com a font durant el procés d'elaboració del català normatiu contemporani; en altres casos, la inclusió de material lèxic i fraseològic del *Curial e Güelfa* als diccionaris històrics i, d'ací, a altres fonts de referència va posar aquests materials a l'abast de l'usuari i ha permès que es difonguessen.

Com veurem ací, aquest darrer ha estat el cas de la locució «Gratar la tinya a algú» 'pegar a algú' que, poada del *Curial e Güelfa* pel *DAgniló*, degué passar d'aquest al *DCVB*. Segurament presa d'aquests diccionaris diacrònics, reapareix en diccionaris i en repertoris fraseològics i, tímidament, en textos actuals. Cal tenir present que durant l'edat mitjana, fins ara, només hem pogut atestar-la precisament en el *Curial e Güelfa* i en la traducció que feu Andreu Febrer de la *Commedia* de Dant, justament en el passatge en què en italià hi ha «Grattare la tigna» («Inferno», cant xxii).²

b) Mostrarem que, com ocorre en altres passatges del *Curial e Güelfa*, hi ha elements lingüístics de ressò italià que evoquen escenes de textos que han influït sobre aquesta obra; així ocorre amb «Gratar la tinya», que connecta amb una situació concreta de la *Commedia* de Dant.

c) L'estudi diacrònic de la fraseologia és fonamental per a la descripció d'un component de la

1 Agraesc l'ajuda dels col·legues Antoni Ferrando, Caterina Martínez-Martínez, Mar MAssanell i Gemma Rigau per a enllestir aquest article. Aquest estudi s'ha dut a terme en l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] (Programa per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència de la Generalitat Valenciana, Ref. ISIC/012/042), i en el marc dels projectes, xarxes i grups de recerca següents: «El catalán antes y después de Pompeu Fabra (s. XVII-XXI). Impacto de la normalización sobre la evolución de la lengua catalana» (PID2021-128381NB-I00); l'«Observatori multilingüe de la variació lingüística» (CIPROM/2023/6, Programa Prometeo de la Generalitat Valenciana per a grups d'investigació d'excel·lència); el Grup de Recerca VIGROB-125 de la UA; la xarxa de recerca en innovació en docència universitària «Lingüística de Corpus en entorns multilingües diacrònics. Aplicacions del Metacorpus CIMTAC» (Institut de Ciències de l'Educació de la UA, Ref. 4581-2028); i el Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció (Universitat d'Alacant, Ref. GITE-09009-UA).

2 N'hem aplegat dos testimonis del segle XIX en dues obres de llenguatge popular, testimonis que, tot i escadussers, podrien fer-nos pensar si aquest fraseologisme pogué tenir alguna presència en català.

llengua no sempre prou atès i per a l'anàlisi de la motivació i l'origen de les unitats fraseològiques. Aquest estudi ha de recolzar en l'aprofitament del corpus textuals, particularment digitalitzats, antics i contemporanis, de la geolingüística i de l'estudi contrastiu de les llengües.

d) En aquest article preem atenció primerament sobre la locució «Grattare la tigna a qualcuno» en les fonts italianes en l'apartat § 2; en l'apartat següent (§ 3), descrivim l'evolució del verb *gratar* en català des de les primeres atestacions: mostrem l'evolució semàntica i les unitats fraseològiques en què apareix;³ en l'apartat § 4, revisem la presència de la locució «Gratar la tinya a algú» en català; i finalment, en § 5, analitzem i traiem conclusions dels materials presentats.

2. Una ullada a Itàlia. «Grattare la tigna a qualcuno»

En Martines (2021a: 272) havíem reportat el passatge del *Curial e Güelfa* en què apareix la locució «Gratar la tinya (a algú)» 'maltractar-lo, escalivar-lo', segons la definició del *DCVB* (s.v. *gratar*), amb única atestació presa precisament d'aquesta bella novel·la. La locució s'adreça a Guil·lames de la Tor, el qual, enviat pels partidaris del duc d'Orleans, havia conspirat a fi de provocar l'enemistat entre Curial i el Sanglier. La seua missió tingué èxit: «Curial havia ofès lo Sanglier, no per sa pròpia voluntat, mas empès de les paraules de Guil·lames de la Tor, qui follament havia parlat» (*Curial e Güelfa*, II, 77); Guil·lames mateix proposa a Curial un combat de dos a dos: Sanglier i Guil·lames contra Curial i Aznar d'Atrossillo. Abans del combat, es presenten Guil·lames i Atrossillo davant el rei de França, el qual, impressionat per la presència física d'Atrossillo, molt superior a la de Guil·lames, i assabentat de les maquinacions d'aquest darrer, diu irònicament:

(1) [*El rei diu a Guil·lames*] - Gran desig havets haüt de fer vostre dan, mes yo'm pens que Déus vos en bastarà, que vengut és qui *us gratarà la tinya*, yo'm pens (*Curial e Güelfa*, II, 83)

Tot seguit, el narrador mateix explica:

(2) Dien alguns que aquest Guil·lames era stat tinyós, e lo rey li volie gran bé; mas ara lo desamava molt, per ço que aquest fet era vengut a gran culpa sua, e era stat causa de tot. (*Curial e Güelfa*, II, 83)

Segons proposa Soler (2016: 4370; 2018: 26), la locució i la referència al fet que «dien alguns que aquest Guil·lames [de la Tor] era stat tinyós» serveix per a fer un joc lingüístic irònic amb al·lusió al títol nobiliari del personatge històric amb el qual deu identificar-se Guil·lames (*Tigny*).⁴ Com

3 En Martines (2021b) ja ens vam ocupar d'altres fraseologismes vinculats amb tinya i del paper cultural d'aquesta malaltia. Ara posarem l'atenció sobre el verb *gratar*.

4 Soler (2016: 4370; 2018: 26) identifica aquest personatge de la novel·la amb Bertrand de Beauvau i de Tigny.

mostrarem més avall, encara hi pot haver algun altre paral·lelisme, en aquest cas literari i lingüístic, concretament amb un passatge de l'«Inferno» de la *Commedia* de Dant, font d'aquesta locució.

Calvo (2014) havia inclòs aquesta locució en la llista d'elements lingüístics presents en el *Curial* que aquest autor considera d'origen italià; això mateix han fet Soler (2016: 1456) o Ferrando (2017: 44; 2018: 65). Certament, la segona edició del *Vocabolario degli accademici della Crusca* (*VCrusca-II*, 1623) ja reportava una citació del capítol xxii de l'«Inferno» de la *Commedia* (s. xiv^a) de Dant com un dels *esempi* que il·lustren el verb *grattare* 'Stroppicciare, e fregar la pelle con l'unghie, per trarne il pizzicore. Lat. *Scabere*'; tot i que el *VCrusca-II* no distingeix ací subaccepcions, s'hi acosta per mitjà de la glossa afegida entre claudàtors després de l'exemple:

(3) Esempio: *Dan. Infer. c. 22. Io direi anche, ma i' temo, ch'ello/ Non s'apparecchi a grattarmi la tigna. Grattar la tigna a uno* [cioè ad offendermi, e farmi male.] (*VCrusca-II*, 1623, s.v. *grattare*)

La tercera edició del *VCrusca-III* va conservar el mateix exemple i hi va afegir una definició i l'equivalència llatina:

(4) *Grattar la tigna*. Per metaf. vale Offendere, e far male. Lat. *offendere, laedere*. (*VCrusca-III*, 1691, s.v. *grattare*)

Ja al segle XVIII, la quarta edició d'aquest diccionari enriqueix molt la informació sobre la locució: n'hi afegeix una variant («o la roгна»), les equivalències llatina i grega i, cosa rellevant, dos exemples il·lustratius, a més del de Dant: el segon, pres de l'*Orlando innamorato*, de Francesco Berni (s. xvi); i el tercer, pres de *Il Malmantile racquistato*, de Lorenzo Lippi Malmantile (s. xvii):

(5) Definiz: §. II. *Grattar la tigna, o la roгна, o simili*, per metaf. vagliono Offendere, e Far male. Lat. *offendere, laedere*. Gr. *βλάπτειν, βωρύνειν, λυπεῖν*.

Esempio: *Dant. Inf. 22. Io direi anche, ma i' temo, ch'ello/ Non s'apparecchi a grattarmi la tigna.*

Esempio: *Bern. Orl. 1. 3. 23. Venga chi vuol, ch'io gli gratti la roгна.*

Esempio: *Malm. 11. 11. Che dovendo a Baldon grattar la tigna ec. Alzò il battaglia, e questo fu il saluto.*

(*DCrusca-IV*, 1729-1738, s.v. *grattare*)

Aquests materials han passat íntegres al *DTommaseo* (s.v. *grattare*). Fa semblantment el *GDLI*: tan sols introdueix algun lleu canvi en la definició («Grattare la tigna o la roгна a qualcuno» 'offenderlo, maltractarlo') i reproduceix les tres mateixes atestacions documentals del *VCrusca-IV* (1729-1738, s.v. *grattare*).

Més recentment, cal remarcar la precisió que hi introdueix el *Tesoro della Lingua Italiana delle Origini* (*TLIO*, s.v. *grattare*): d'una banda, inclou una accepció 3 per a *grattare* tot sol com a 'Fare oggetto di violenza, percuotere', sentit que il·lustra amb un fragment de Cecco Nuccoli, de Perusa (s. xiv):

(6) S'io potesse saper chi fu'l villano,/ che prese tanto ardir, per quel ch'i'oda,/ ch'a monna
Raggia mia trasse la coda,/ fariel *grattar* con ambedue le mano [...]
(Cecco Nuccoli, *Poeti giocosi del tempo di Dante*, ed. de Mario Marti, Milà: Rizzoli, 1956, p. 780;
TLIO, s.v. *grattare*, 3)

Dins aquesta accepció, inclou la locució «Grattare la tigna a qno <qualcuno>», que il·lustra així mateix amb l'exemple de l'«Inferno» de la *Commedia* de Dant ja esmentat.

De l'altra banda, obri una subaccepció 3.1 per a «Grattare roгна», locució que documenta ja al segle XIII amb un sirventès bolonyès:

(7) 3.1 *Fig.* [e in contesti *fig.*] cercare o suscitare contesa, offendere. *Grattare roгна*.
[1] *Serventesi Lambertazzi*, XIII u.v. (bologn.), 389, pag. 862: *che va gratando roгна, / asai n'achata più
che no i bexogna*.
(Gianfranco Contini (ed.), *Poeti del Duecento*, Milà-Nàpols: Ricciardi, 1960, t. 1, p. 843-875;
TLIO, s.v. *grattare*, 3.1)

En general, la crítica considera que el comentari de Cristoforo Landino, de la darrerria del segle xv, sobre la *Commedia* podria garantir que el dantesc «Grattare la tigna» devia ser fraseologisme florentí usual: «a *gratarmi la tigna*: proverbio fiorentino, che quando voglamo significare di battere uno diciamo “io gli gratterò la tigna”» (Landino 1481). Tot i que no és esmentat expressament per Dant, s'ha considerat que és Ciampolo el personatge implicat en aquest passatge de l'«Inferno»: atenent a les referències històriques del text mateix, aquest personatge ha estat identificat pels primers comentaristes de la *Commedia* amb un servidor del rei Tebald II de Navarra (s. XIII). En aquesta escena, el personatge, condemnat per estafador, al·ludeix als turments que tem que li infligirà el dimoni Farfarello amb les dents, les ungles i els ganxos; recordem que aquest cant XXII va dedicat precisament als *barattieri*. Ciampolo veu cada volta més prop el dimoni i, fins i tot en aquest punt, prova de negociar amb Virgili i Dant.

Tot i així, com suggereix el *Vocabolario Dantesco*, atesa l'absència de documentació anterior a aquesta de l'«Inferno» i, en canvi, l'atestació de «Grattare roгна» més d'un segle anterior,

(8) è possibile che abbiano avuto influenza alcuni modi proverbiali associati al *grattare la roгна* che circolavano già dal Duecento con diversi signif., tra i quali ‘cercare(-si) fastidi, offendere’ o ‘dolersi dei propri mali’ (*VDantesco*, s.v. *grattare, tigna i roгна*)

En aquest cas, en la referència de Landino, cosa remarcable, «è anche possibile che a quell'altezza cronologica sia stata la memoria del verso dantesco a favorire la circolazione dell'espressione» (*VDantesco*, s.v. *grattare, tigna i roгна*).

Tigna apareix una altra vegada en la *Commedia*, també en l'«Inferno», i amb el sentit de 'Sozzura, depravazione che suscita ripugnanza (fig.)':

(9) e vedervi,/ s'avessi avuto di tal *tigna* brama,/ colui potei che dal servo de' servi/ fu trasmutato d'Arno in Bacchiglione, dove lasciò li mal protesi nervi (Dant, *Commedia*, «Inferno», cant xv, v.111; *VDantesco*, s.v. *tigna*)

En aquesta línia, s'ha interpretat que aquest «tal tigna», en boca de Brunetto Latini, al·ludeix a l'homosexualitat dels condemnats que Brunetto mostra a Dant (v., p. ex. l'*Enciclopedia dantesca*, s.v. *tigna*). Recordem que aquest cant xv precisament, com explica l'«Incipit», «tratta di quello medesimo girone e di quello medesimo cerchio; e qui sono puniti coloro che fanno forza ne la deitade, spregiando natura e sua bontade, sì come sono li soddomiti».

El mateix Dant, en la *Commedia* («Paradiso», cant xvii, 129) inclou *rogna* en un context fraseològic amb un sentit metafòric que va per una altra via: 'lascia che ciascuno si dolga dei propri mali' (*Dantesco*, s.v. *rogna*):⁵

(10) 1.2 *Fig.* [Per indicare un male morale].
[1] Dante, *Commedia*, a. 1321, Par. 17.129, vol. 3, pag. 291: *Ma nondimen, rimossa ogni menzogna, / tutta tua vision fa manifesta; / e lascia pur grattar dov' è la rognna.* (TLIO, s.v. *rogna*, 1.2)

Els diccionaris italians de llengua general contemporanis inclouen «Grattare la tigna», tot i que amb disparitat de marques quant a la vitalitat i al registre de la locució. El *Dizionario universale della lingua italiana* de Policarpo Petrocchi (1912) la presentava com a *volgare*: «*Volg.* ~ <grattare> la tigna a uno 'Bastonarło'» i «*Grattare a uno la ~ <tigna> 'Bastonarło'*» (*DPetrocchi*, s.v. *grattare* i *tigna*); el *Grande dizionario Hoepli italiano* la marca com a *pop.*: «*Fig. Pop. Grattare la tigna a qualcuno 'malmenarlo, picchiarlo'*» (*DHoepli*, s.v. *tigna*, 1); en canvi, el *DTreccani* («Vocabolario on line») la qualifica com a *ant.* i manté el fragment de Dant: «In senso fig., ant., *grattare la t. <tigna> a qualcuno*, graffiarlo, percuoterlo duramente: *i' temo ch'ello / Non s'apparecchi a grattarmi la tigna* (Dante)» (s.v. *grattare*); observem que la definició d'aquest diccionari segueix de molt prop el context d'ús de Dant. El *VSapere* la inclou sense cap marca d'ús, llevat del sentit metafòric «((figurato) *grattare la tigna significa*» 'malmenare, percuotere qualcuno', s.v. *tigna*, 2); contrasta això amb el que trobem al *DZingarelli*: en la mateixa línia del *DTreccani*, la fa precedir de la marca d'ús antic: «†*Grattare la tigna* 'battere, picchiare senza riguardo, graffiare'».

5 Cf. «Qui tingui ronya, que se la grati» (or.); «Qui tinga ronya, que es rasque» (val.); «Qui té ronya, que es grati» (bal.) 'significa que el qui ha de preocupar-se de cercar solucions és el mateix interessat a qui afecten els problemes a resoldre' (*DCVB*, s.v. *ronya*).

3. El verb *gratar*: breu ullada diacrònica

Els diccionaris etimològics⁶ situen l'origen del verb occità (s. XII) i català (s. XIII) *gratar*, francès *gratter* (s. XII) o italià *grattare* (s. XIII) en un germànic occidental **krattōn* 'idem' (cf. alemany *kratzen*, anglès *scratch*, suec *gratta* o danès *kratte*). El DNiemeyer (s.v. *gratare, cratare*) recull atestació d'aquest tipus lèxic en textos en llatí del segle VIII (c. 790), ja reportat per DuCange: «Si quis alium unguibus *crataverit*, ut non sanguis, sed humor aquosus decurrat, quod Cladolg vocant» (*Lex Frisionum*).

En català *gratar* ha estat verb bàsic i usual històricament, fins i tot en parlars en què a hores d'ara ha perdut vitalitat, davant altres sinònims del tipus *rascar* o *esgarrapar*. Una mica més avall, presentem l'estructura semàntica d'aquest verb a la llum dels materials que n'hem pogut aplegar del període que ací ens ocupa, fonamentalment de l'edat mitjana i primera part de la moderna. Abans, però, convé tenir present algun condicionant metodològic.

Els textos no sempre són generosos quan es tracta del vocabulari corrent: els mots de cada dia, sovint lligats a contextos més tost informals, no apareixen en l'escriptura amb la mateixa freqüència amb què els trobem en la llengua parlada. Per a arribar a copsar adequadament l'evolució d'aquesta mena de vocabulari, caldria disposar de corpus digitalitzats molt més voluminosos dels disponibles a hores d'ara. Observem que el CICA, corpus de referència del català fins al s. XVI i concebut per a l'estudi de l'evolució de la gramàtica, inclou 8.656.847 de mots: de *gratar*, només n'hi trobem 20 ocurrences, des del *Corbatxo* (1397), la primera atestació en aquest corpus, fins al *Dietari* de Porcar ja al segle s. XVII. Això representa una *fpmw* ('freqüència per milió de mots') de 2,3.⁷

Per això, hem eixamplat la recerca de documentació de *gratar* més enllà d'aquest corpus⁸ i hem estat generosos a incorporar ací els materials aplegats, atesa precisament l'escassetesa de referències del mot. Com s'explica més avall en nota, incorporem els casos que *a)* presenten variació en el significat i en la construcció sintàctica i *b)* permeten il·lustrar la distribució diacrònica, textual i territorial de *gratar*; si hem trobat més d'una atestació d'un mateix ús, ens limitem a donar-ne la referència. Això ens ha permès de fer-ne recular una mica la primera atestació fins a la darrerria del s. XIII, documentar sentits no recollits encara en la llengua antiga i trobar *gratar* en contextos fraseològics ja en textos medievals. No és menys important que aquests testimonis ens permeten localitzar-lo en textos de tipologia diversa (poesia, prosa científica i religiosa, narració, dietaris) i de totes les grans varietats territorials.

6 Cf. EWRS, REW, FEW, DEC*at*, TLF*i*, DWDS, DEO*xford*

7 Només com a punt de contrast: el CTILC, amb 92.312.470 de mots, ofereix 862 ocurrences de *gratar*; això representa una *fpmw* de 9,3: més avall es pot veure la *fpmw* per varietats territorials (taula 1). El DDLC situa la freqüència de *gratar* en la posició de mot 'bastant usual', dins l'escala 'molt usual', 'usual', 'bastant usual', 'poc usual' i 'inusual'.

8 Concretament: d'una banda, els corpus CIGCM*od*, CIV*AL*, DTC i RL*ALC*; i de l'altra, els materials dels diccionaris històrics (DCV*B*, DEC*at*, V*Farando* i NGL). Hi hem incorporat també atestacions provinents de despullaments manuals de fonts medievals diverses.

ESTRUCTURA SEMÀNTICA DE GRATAR

I. [N₁ V (N₂)] (N₁[animat]; N₂[part del cos]) '[Algú, un animal]₁ fregar amb les ungles o amb una altra part del cos [una part del seu cos, una part del cos d'algú altre, una part del cos d'un animal]₂'⁹

(11) e tench se ab la una ma,/ e baixa l'altra per *gratar*/ les spatles del porch senglar (*Llibre dels Set Savis de Roma*, s. XIV, v. 822)

(12) Tres coses poden fer al lit que no'n cal hom levar: Deu pregar, e ahorar be a ssi mateix, e *gratar* lo cul (*Llibre de tres*, s. XIVb, p. 50)

(13) Quant lo cauall te cuchs en lo ventrell vos ho coneixereu en aço: que souint se bolca e's *grata* los costats ab les dents e vol se *gratar* lo ventrell ab los peus (Manuel Díez, *Llibre de manescalia*, s. xva (ed. c. 1515), f. 97r; també 78v)¹⁰

(14) dien en Calàbria que molt parlar nou e molt *gratar* cou (Joanot Martorell, *Tirant*, 1460 (ed. 1490), p. 434)

(15) *Grata*'s lo cap e pruen-li los talons (Joanot Martorell, *Tirant*, 1460 (ed. 1490), p. 787)

II. [N₁ V N₂] (N₁[animat]; N₂[animat]) '[Algú, un animal]₁ gratar el cos de [algú, un animal]₂'

(16) de l'hoc cuyt no, lo ver me par falsa,/ e mengs sens fam, e *grat* me sens pruir (Jordi de Sant Jordi, s. xva, «Tots jorns aprench e desaprench ensemps», raó 16.64, v.15)

(17) La sarna o ronya pot venir a les mules per moltes ocasions primerament per sobres de sanch e aquella sanch los fa pruhir les cames e *granten*-se tant fins que's escorxen (Manuel Díez, *Llibre de manescalia*, s. xva (ed. c. 1515), f. 11r; també a f. 39v, 47r, 78r, 80v, 99r, 107v) 054054

(18) guardau-lo que no y toque ni's *grate* ab les dents (Manuel Díez, *Llibre de manescalia*, s. xva (ed. c. 1515), f. 55v; també a f. 56r, 66v)

(19) La malaltia que diuen alveràs se fa per linatge e aquesta es la pijor que vol dir mesell e comane's per *gratar* la hun cavall a l'altre (Manuel Díez, *Llibre de manescalia*, s. xva (ed. c. 1515), f. 38v; també a f. 97r)

(20) Tot li fa nosa./ Pren-la gran bascha,/ *grata*'s e rascha/ hon no li pru (Jaume Roig, *Espill*, 1460, v. 5312)

(21) Lo Decret diu: «Qui massa *grate* trau la sanch» (Francesc de Santcliment, *Flors de virtut*, 1489, p. 178)

9 Com en altres estudis, seguim de prop la formulació dels patrons sintàctics i de les definicions del DDLC (s.v. *gratar*), adaptats, quan cal, als usos que trobem en les fonts despullades.

10 Com veurem, el verb *gratar* és freqüent en aquest llibre de manescalia, sobretot en les descripcions dels símptomes de malalties i dels efectes dels remeis. D'acord amb el criteri que hem descrit adés en nota, les hem inventariades totes, però només presentem ací com a exemples aquelles que presenten variació semàntica o de construcció; oferim la referència dins el text de les altres.

(22) Y prengué Job un test ab què *gratar-se* y posà's sobre la sendra (Jeroni Conques, Llibre de Job, ca. 1557, p. 41)¹¹

Sembla que podem connectar amb aquest sentit físic (i) el sentit metafòric no enregistrat que trobem en el dietari del valencià Pere Joan Porcar. L'autor critica la convivència d'interessos entre els governants i els comerciants: els uns i els altres es graten, s'ajuden mútuament:

(23) Y disapte, a 29 de nohembre 1625, ne feren altra que tot lo carbó vingués a la plaça. Ni per exes, que tots los regents de la ciutat son arrendadors, vitualladors y agabelladors. Y axí may faltarà malany en la terra, puix posen persones en càrrechs en què tenen grossos interessos en les provisions y uns se les empresten ab los altres. Y's *graten* uns a altres, com los de l'Almodí (Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat i regne de València*, 1625, p. 181)

III. [N₁ V N₂] (N₁[animat]; N₂[picor, cosa]) 'Alleugerir de [la picor, una cosa que causa picor]₂ gratant'⁷

(24) La 2a misèria de l'ànima és inconstancia perseverandi, que començarà de fer oració devotament, e una pulça li piquarà; tantost farà axí *gratan*, o que no porà fer oració per lonch temps, per una hora. (Sant Vicent Ferrer, *Sermons*, v. v, ca. 1410-1415, p. 172; v. també Colomina 2021, vol. II, s.v. *gratar*)

(25) Per què *gratant* la ronya cessa la pruija? (*Quesits i perquens*, 1499, p. 143; 3 ocurrencies)

(26) Per al floronco de la cara, no l'obres ni·l torques, ni·l *grates* (Pere J. Porcar, *Dietari*, 1625, f. 474r)

IV. [N₁ V (N₂) (amb N₃)] (N₁[humà]; N₂[superfície]; N₃[ungles, instrument]) 'Fregar fortament [superfície]₂ [amb les uncles, amb un instrument]₃ per fer-ne desprendre la matèria que la cobreix'

(27) pensant-se que fos ca que volgués entrar o axir de l'alberch i que *gratàs* a les portes, tornà dormir (*No serets tots temps batle*, 1407, p. 51)

(28) e ha y alguns hòmens qui fenen lo cuyro ab un coltell prop lo cap a la fi del coll e *graten*-li ab la punta del cotell ho ab les uncles e traen-li unes glànoles que fan a tots los cavalls naturalment (Manuel Díeç, *Llibre de manescalia*, s. xva (ed. c. 1515), f. 14r)

(29) e après untau-li'n lo loch hon té lo pruyment, ço és al coll e a la coha, dues vegades lo dia e, ans de untar-lo, gratau-lo fort fins que'n hisca la sanch (Manuel Díeç, *Llibre de manescalia*, s. xva, (ed. c. 1515), f. 90v)

(30) soffre prin viu, e altre tant de sal, e de ros de bota, e pica-ho tot, e sia mesclat ab fort

11 Cf. el llatí de la Vulgata: «qui testa saniem *deradebat* sedens in sterquilinio» (Job, 2.8)

vinagre e ab oli, aygua, tot picat adés de la un adés de l'altre quant que sia engüent, e d'aquest unta-los del pruïment del coll o de la coa o d'altre loch dues vegades en lo jorn, e *grat-li'n*¹² hom fins que'n isca sanch (*Lo cavall*, ca. 1450, p. 74)

Tornem a trobar alguna projecció de GRATAR, ara, d'aquest sentit IV: hi ha la idea de 'posar al descobert':

(31) esliurat e luyat de les ànsies mundanals, les quals, de primer, me tenien oprès e cativat; en tant, que tot lo meu pensament havia en adquirir e guanyar, en cobejar e delitar, e, finalment, en *gratar* e cavar la ronya mundanal (Bernat Oliver, *Excitatori de la pensa a Déu*, s. XIVb, p. 237)

v. [N₁ V (N₂) (amb N₃)] (N₁[animal]; N₂[terra]; N₃[ungles, pota]) [Un animal]₁ fregar fortament [la terra]₂ [amb les ungles, amb les potes]₃, fins a endur-se'n la capa superficial'

(32) En axí com la galina qui debades *grata* en lo munt del forment (Ramon Llull, *Contemplació*, 1271-1274, II, p. 236)

(33) E a vós [...] perdius e gallines, ha donades semens e erbas que'n vivats, ungles ab què *gratets* la terra on trobets les semens que mengets (Ramon Llull, Home, 1300, p. 403)

(34) E quant fonch dins, [el gos de Pilat] guardava entorn de la torra per amunt e udulava e *gratava* al peu de la torra, en tant, que tots aquells qui'u veren ne hagueren gran pietat; e negun hom si guosava acostar de nit a la torra que no fos mort (Antoni Canals, *La destrucció de Jerusalem*, 1400, p. 98)

(35) En Xiffré, no era a dret de sos membres, car lo dit Oliba jamés no podia parlar si primer no *gratava* ab lo peu en terra quatre o cinch vegades axí com si fos cabra (Pere Tomic, *Històries e conquestes del realme d'Aragó e Principat de Catalunya*, 1438, p. 206)

(35) E havia un vici, que no podia parlar que primer ab lo peu no *gratàs* en terra com si fos cabra, e per açò fonch apellat En Oliba Cabreta [...] E no succeí son germà N'Oliba Cabreta com fos hom no adret de sos membres, e havia una homanitat que jamés podia parlar, que primer no *gratàs* ab lo peu en terra, com si fos cabra, e per açò fon apellat N'Oliba Cabreta (Berenguer de Puigpardines, *Sumari d'Espanya*, s. XVb, p. 91 i 200)

+vi. [N₁ V N₂] (N₁[humà]; N₂[terreny]) 'Cavar en [un terreny]'

(37) comensaren a *gratar* la terra hon era soterrat lo sant cors, fins que apparech lo cors sant (*Vida de Sant Onofre*, ms. A, ca. 1395-1435, Barcelona, cap. XIII, p. 410)

(38) començaren a *gratar* la terra hon era soterrat lo sant cors, fins tant que'l trobaren (*Vida de Sant Onofre*, ms. B, ca. 1501-1510, València, p. 297)

12 Exemple d'interpretació dubtosa. Mantenim la lliçó de l'editor, que convindria contrastar amb el text original.

+VII. [N₁ V N₂] (N₁[cos]; N₂[superfície]) '[Un cos]₁ fregar [una superfície]₂ erosionant-la'

(39) mentres dura griteria y tropell *grata* la terra y no té conté ab lo sò del tabal ni trompeta (Jeroni Conques, *Llibre de Job*, c. 1557, p. 94)¹³

Sembla que va per ací Narcís Franch en la traducció al català del *Corbaccio*, encara que no s'ajusta del tot a l'original italià:

(40) E per ço las petyadas de aquelles qui han saguida la Reyna dels àngels són cobertas, e las nostres fembres de *gratar* lo camí no curan e volrian ya que fos a elles ensenyat (Narcís Franch, *Corbatxo*, 1397, p. 48)¹⁴

+VIII. [N₁ V (sobre N₂)] (N₁[humà]; N₂[qüestió]) 'Aprofundir en la part superficial [d'una qüestió]₂ per veure què amaga més interiorment'

(41) y axí us pregam totes ensemps, hí us soplicam, siau content, ab ell ensemps, diligentment voler hoir, mirar, gratar hi descosir, sens molta pausa, sobre los mèrits d'esta causa que yo us diré (Joan Gassull, *Lo somni de Joan Joan*, 1497, 898)

La lexicografia catalana en dona compte des del segle XIV:

(42)

a. Per la ronya per cell qui's *grata* 'rasca' (Jaume Marc, *Diccionari de rims*, 1371)

b. *Gratar* 'Scalpo, scalpis, scabo, scabis, scabi'

Gratadura 'Sculptura, sculpturae'

Gratador pera gratar 'Salptorium, ii' (*Lexicon Latino Catalanum*, 1560)

c. Ruspo. Ruspas. siue ruspor rusparis '*Gratar la gallina*. Escarbar la gallina'

Scabo, is scabi '*Gratar ronya, o pruija*. Rascar sarna, o comezon'

Scalpo. is. scalpsi. ptum '*Esgratinyar, o gratar*. Escaruar o rascar'

Scalpturio. is. iui. itum '*Tenir ganas de gratar*. Tener gana de rascar'

Scalpturigo. inis. pē. pro '*La pruija, o ganas de gratar*. La comeson, gana de rascar' (*Lexicon Latino Catalanum*, 1560)

13 Cf. el llatí de la Vulgata: «fervens et fremens sorbet terram, nec reputat tubæ sonare clangorem» (Job 39.19-25).

14 Cf. el text italià: «per ciò che l'orme di coloro, che la Reina degli angeli seguitarono, sono ricoperte, e le nostre femine, digradando, hanno il camino ismarrito, né vorrebbero già che fosse loro insegnato» (Giovanni Boccaccio, *Corbaccio*).

- d. *Gratar* ‘Scalpo, is, psi. Scabo, is, bi’
Gratadura, ò nafra ‘Ulcus, eris’ (DFont, 1637)
- e. *Gratar, à raspar*. Scalpo, is, scabo, is. *Cada hu se grata allà hont li pruu [...]*.
Gratadura, ò nafra en la pell. Ulcus, eris. (DTorra, 1653)

Com mostra del *BDLex*, es manté en els diccionaris de l’edat contemporània del Principat i de les Illes; observem la riquesa fraseològica que reflecteixen aquestes fonts amb *gratar*:

(43)

- a. *Gratar* ‘Rascar. GRATTER. Scabere. Scalpere’
Gratar la terra ‘Escarvar. GRATTER, FOUILLER LA TERRE. Terram unguibus scalpere’ *Gratár-se* ‘Rascarse. SE GRATTER. Se scalpere’ (DFèbrecardona, s. XIXa)
- b. *Gratarse* ‘v. r. Rascarse. Se scalpere./ v. r. fregarse, com solen éls animals en un arbre, pared ó cosa semblant. Estregarse. Se refricare./ *gratarse la botxaca*. f. Rascar-se la faltriquera pelo arriba. Crumenam radere’
- Gratar* ‘v. a. Rascar. Scalpere./ v. a. arrancar la terra ó altra cosa ab las grapas éls animals. Escarvar. Scalpere./ v. a. anar descalsand, ó menjand l’aygua la terra per hont passa. Derrubiar. Exedere./ *lo massa gratar cou*. ref. Tanto pica la pega en la raiz del torbisco hasta que quebrante el pico. Qui nimis emungit sanguinem elicit. / *Tant grata la llèbra que mal jau*. ref. Muchas veces el que escarva lo que no quisiera halla. Excitat octipedem nimium scrutator acervi’ (DBehitges, 1803-1805)
- c. *Gratar* ‘v. a. Refregar, frotar ab forsa la pell ab cosa aguda ó aspra, comuntment ab las unglas. Rascar. Scabo, scalpo, is./ v. a. Arrancar los animals ab las grapas la terra ó altra cosa. Escarbar. Fodico, as./ v. a. Descalsar ó menjar la aygua la terra per ahont passa. Derrubiar. Exædo, is./ v. a. Fregar, estregar. Fregar. Frico, as./ *Gratar y menjar tot es comensar*. ref. per animar á algú que comense á fer alguna cosa que li repugna. *El comer y rascar todo es empezar; el comer y rascar no quiere sino empezar*. Incæptum opus ad illius finem acuit./ *lo massa gratar cou*. ref. Denota que las cosas nos deuen portar fins al extrém. *Tanto pica la pega en la raiz del tervisco, hasta que quebranta el pico*. Qui nimis emungit, sanguinem elicit./ *qui grata ahont li pruu, no fa agravi á ningú*. ref. Denota que algú tè motiu de queixarse. *Allá va la lengua, do duele la muela*. Ubi quis dolet, ibi et manum habet’ (DLabèrnia, 1839-1840)
- d. *Gratarse* ‘v. a. Rascarse. Se scalpere./ v. r. Fregarse contra un arbre, paret &c. Estregarse. Se refricare’ (DLabèrnia, 1839-1840)
- e. *Gràta* ‘Cádabú se gràta ällà abónt li pruu. Cada uno se rasca donde le pica’
Gràta ‘Tánt gràta sa càbra, que jèu màlamént. Tanto pica la pega á la raiz del torvisco, que quebranta el pico’
Gratar ‘v. a. Fregar á sa péll regularmént ab sas unglas. Rascar./ *Sa conciència*: remordir; sas galinas, coníys, etc. en tèrra. Escarbar./ *Á sa pôrta*. Arañar la puerta’
Gratarse ‘v. r. Rascarse./ *Sa butxaca*. La faltriquera./ *Sa pánxa*: estar sense fer res. Rascarse la panxa’ (DFiguera, 1840)

h. *Gratar* ‘a. Cavar arañando la superficie de la tierra sin profundizar mucho, como hacen las gallinas. *Escarbar*. Scalpere, scalpturire./ a. Refreguar ó frotar con fuerza la piel con alguna cosa aguda ó áspera. Regularmente se dice, cuando esto se ejecuta con las uñas. *Rascar*. a. Scalpare, scarbere./ a. Llevarse los rios y corrientes parte de la tierra contigua ó de aquella por donde pasan. *Robar*. a. Alluvione, subducere, subtrahere./ a. *garfullar*./ cada ú grata allá bont li pruun. fr. *Allá va la lengua do duele la muela*. fr./ *qui grata qualche pic s’ensáta*. ref. que denota que los hombres demasiadamente curiosos en apurar las cosas, suelen encontrar lo que les es nocivo y causa de gran pesar. *Muchas veces el que escarba, lo que no queria halla*. ref. Sinimis curiosè inquiras, forte invenias quot doleat’ (*DAmengual*, 1858)

Els testimonis documentals aportats adés, mostren *gratar* en autors valencians fins al s. XVII. De llavors ençà, hi va anar decaient, també en els diccionaris d’aquesta procedència. Fan excepció, com permet advertir el *TLV*, el *Vocabulari valencià-castellà* de Mayans (1787) i de Sanelo (1802); observem que aquest darrer, en realitat, cita el *Thesaurus puerilis*:

(44) *Gratar*. ‘Rascar. Huet en las *Dissertationes* to. II. pag. 131’ (Mayans, 1787)

(45) *Gratar-se el cap* ‘Rascarse la cabeza Tesauro pueril’ (*SaneloD*, 1802)

(46) *Gratar* ‘Rascar’ (*SaneloV*, 1802)

A la darrereria del s. XVIII encara el trobem dins un fraseologisme (per cert, antic; cf. *infra* *DAguiló*) en el *Tractat d’adages* del valencià Carles Ros:

(47) Lo mòlt parlar sempre mou, y lo masa *gratar* cou (*Carles Ros, Tractat d’adages*, 1788, p. 67)

Segons l’*ALDC* (mapa 6, «Rascar-se»; mapa 2051, «Em grato») i el *PALDC* (mapa 1591, «Gratar»), *gratar* continua sent un mot usual a la major part de la llengua catalana. *Grosso modo*: el verb *gratar* predomina a l’extrem nord-oriental i a les Illes Balears, com a forma única o amb algun punt de convivència amb *rascar*). Més cap a la Catalunya central conviu amb *esgarrapar*, verb que arriba a fer-se predominant a mesura que avancem cap a ponent, vers el català nord-occidental. Cap a migjorn es fa més freqüent *rascar*, en convivència amb *gratar*, concretament fins a Borriana, com a punt més meridional:¹⁵ concretament, dins l’àmbit del tortosí, l’*ALDC*, el *PALDC* i l’*ALDT* situen *gratar* a Rasquera (Ribera d’Ebre), Amposta, Mas de Barberans i els Valentins (Montsià), i Sant Rafael,

15 Josep Palomero i Joan R. Ramos ens informen que *gratar* ara només és reconegut per parlants de la primera generació de Borriana (la Plana Baixa) i de Borriol (la Plana Alta); els agraïm aquesta referència.

Sant Jordi, Vinaròs, Benicarló, Peníscola, Sant Mateu i Alcalà de Xivert (Baix Maestrat)¹⁶ i Cabanes (Plana Alta); Cubells (2005: 388) localitza *gratar* a Flix i a Palma d'Ebre dins la comarca de la Ribera d'Ebre.¹⁷ I ja més cap al sud, el *DIVA* troba *gratar* 'Fregar amb les ungles, arrapar' a Montaverner (la Vall d'Albaida).

La taula 1 pot servir-nos per constatar la freqüència d'aparició de *gratar* en els textos aplegats al *CTILC* segons les varietats territorials:

Varietats	Nombre d'ocurrències	
balear	118	16,800
nord-occidental	99	15,401
septentrional	11	13,110
central	592	8,511
valencià	42	5,028

Taula 1. Freqüència d'ús del verb *gratar* en les varietats territorials del català, segons dades extretes del *CTILC* (darrera consulta: 15.11.2024). Elaboració pròpia.

Un índex de l'arrelament històric del verb *gratar* és el fet que participa en un bon nombre d'unitats fraseològiques. L'inventari d'inventaris del web *Paremiologia catalana (PCCD)* distingeix 22 paremiotipus, que se subdivideixen en un nombre notable de variants formals. N'hi ha que són parèmies, n'hi ha que són més pròpiament locucions. Vet-los ací:

- (48) Paremiotipus amb *gratar*
1. Afluixar (o gratar-se) la bossa
 2. Cercar ronya per gratar
 3. Estar de panxa enlaire (o gratar-se la panxa)
 4. El massa gratar, cou
 5. Filles i abelles fan gratar les orelles
 6. Gratar el marge
 7. Gratar-li la tinya
 8. Gratar-se el clatell
 9. Gratar-se el cony
 10. Gratar-se la bossa
 11. Gratar-se la butxaca
 12. Gratar-se la panxa
 13. Gratar-se la xona
 14. Molt parlar nou, molt gratar cou
 15. No faltar-li res més que ronya per gratar
 16. Qui posa diners en abelles s'arrisca a gratar-se les orelles
 17. Qui vol ballar, la bossa s'ha de gratar

16 Ens informa Miquel Àngel Pradilla que és usual entre parlants de la primera generació a Rossell, de la mateixa comarca; li agraïm aquesta referència.

17 Hem de deixar per a una altra ocasió l'estudi de l'avanç de *rascar* i altres sinònims per damunt de *gratar*.

18. Si l'enveja es tornés tinya, mig món grataria
19. Si massa arran l'ungla et deixes tallar, quan tinguis pruija no et podràs gratar
20. Tocar-se els collons (Gratar-se els collons)
21. Tocar-se les gandumbes (Gratar les gandumbes)
22. Gratar i X_v /¹⁸ X_v i gratar tot és començar
(PCCD, s.v. *gratar*, paremiotipus)

Aquesta llista es pot completar amb els materials recollits al *DCVB*, el *DDL*C o el *BDLex* (s.v. *gratar*). Tot seguit, pararem atenció sobre la locució «Gratar la tinya a algú».

4. «Gratar la tinya a algú» en català

Com acabem de mostrar el verb *gratar* ha tingut i manté un arrelament important dins el vocabulari bàsic i s'ha fet present en la fraseologia des d'antic (v. les unitats fraseològiques antigues incloses dins els exs. de [14, 15 (?), 16, 20, 21, 25, 43, 47]). En canvi, la locució que ens ocupa ací, «Gratar la tinya a algú», no sembla que haja tingut en català una presència gaire notable. La primera atestació coneguda és precisament aquesta del *Curial e Güelfa* reproduïda més amunt en l'ex. [1]). I és aquesta la que retrobem en les fonts lexicogràfiques concretament des del *DAguiló*, amb altres unitats fraseològiques contemporànies i també antigues:

(49) *Gratar* 'rascar, escarbar; Fr.: *gratar la tinya a algú*: mal tractar-lo, escarmentar-lo: «Vengut es qui us gratarà la tinya», *Curial*, 260; *gratar-se la butxaca*; gastar diners, pagar; *gratar-se la panxa*: estar ociós; Rfr.: *Molt parlar nou e molt gratar cou*, <segle> xv' (*DAguiló*, s.v. *gratar*)

L'expressió ja havia cridat l'atenció de Ramon Miquel i Planas i Anfós Par en les notes que acompanyen l'edició del *Curial* de 1932:

(50) 7871-5. *dix lo Rey a Guillalmes de la Tor... que vengut es qui us gratarà la tinya...* No per ésser un poch xocant, posada en boca d'un rey, dexa d'ésser ben forta y expressiva aquesta dita. Y encara més, subratllada per la mala intenció: 7876 *dien alguns que aquest G. era stat tinyos.* (Ramon Miquel i Plans i Anfós Par, «Comentaris y notes literaries»; ed. del *Curial e Güelfa*, 1932, p. 502)

Del *DAguiló* degué passar al *DCVB* (s.v. *gratar*), amb una definició semblant i amb la mateixa única atestació.

(51) *Gratar la tinya a algú*: maltractar-lo, escalivar-lo. *Vengut és qui us gratarà la tinya*, *Curial*, II, 85 (*DCVB*, s.v. *gratar*)

18 X_v 'verb'.

En l'article dedicat a *tinya*, fa semblantment, amb un lleu canvi: hi introdueix la variant «o tocar»; tornarem sobre «Tocar-li la tinya a algú» una mica més avall:

(52) *Gratar o tocar la tinya a algú* 'pegar-li, castigar-lo, fer-li mal. *Gran desig havets haiüt de fer nostre dan, mes yo'm pens que Déu vos en bastará, que vengut és qui us gratarà la tinya, Curial*, II, 85'. (DCVB, s.v. *tinya*)

El DDLIC inclou «Gratar la tinya», el marca com a no normatiu (és a dir, 'no inclòs al DIEC') i el defineix com a 'pegar^{1b}' (> 'Donar cops amb una certa força a algú, a un anima'); l'il·lustra amb l'únic context en què apareix al CTILC: precisament el fragment de la traducció de la *Divina comèdia* de Segarra que veurem en la taula 3. Hi podem afegir les dues referències que en dona el web PCCD, totes dues probablement dependents del DAguiló o del DCVB: el DFarnés i el DEspinal; i encara, el DFranquesa: «Gratar la tinya (a algú)» hi apareix com a sinònim de *pegar* 4. 'Donar cops a algú'

A més d'aquesta atestació del *Curial*, només hem trobat fins ara aquesta locució en un altre text medieval: concretament en la traducció al català del passatge de l'«Inferno» de la *Commedia* de Dant; vet ací l'original i la versió d'Andreu Febrer:

Dante Alighieri, <i>Commedia</i> , «Inferno», xxii, 92	Andreu Febrer, <i>Divina comèdia</i> , «Infern», xxii, 92
Omè, vedete l'altro che digrigna; i' direi anche, ma i' temo ch'ello non s'apparecchi a grattarmi la tigna	Ohy me! vegats cell altre, qui degrinya Io'n dire mes; mas io tem que aquell No's meta apunt de gratarme la tinya.

Taula 2. Comparació del passatge de la *Commedia* de Dant i la traducció catalana d'Andreu Febrer.

La traducció de Josep M. Segarra la va mantenir; la de Joan F. Mira ha substituït *gratar* per *rascar*.

<i>La Divina Comèdia. I, Infern</i> Sagarra, Josep M. de 1947	<i>La divina comèdia. Infern</i> Mira, Joan Francesc 2000
Mes, ai! Mireu que aquell les dents ensenya! Més parlaria, però em fa calfred si a <i>gratar-me la tinya</i> es sent empènyer.	Ai, mireu ara un altre que escarritxa: jo parlaria més, però tinc por que no es prepare a <i>rascar-me la tinya</i> .

Taula 3. Comparació del passatge de les traduccions de Segarra i Mira de la *Commedia*.

Les atestacions d'aquesta locució són quasi exclusivament actuals; n'hi ha algun ús, com els dels dos primers exemples, que van una mica més enllà del patró fraseològic que hem vist fins ara:

(53) A la nit, el Cisco, només de veure la mula, ja va notar que li havien *gratat la tinya* de les anques. - No li havies d'haver pegat, home! (Pep Coll, *La mula vella*, 1989)

(54) a més de la redacció en castellà, dels mapes o dels problemes d'aritmètica que tocaven, ens posava cada dia una suma, una resta, una multiplicació i una divisió, i si l'endemà no ho portaves tot ben fet, ja pots comptar i creure que et *gratava la tinya* dels dits (Pep Coll, *El segle de la llum*, Empúries, Barcelona, 1997, pàg. 94):

(55) -El vostre enemic podria *gratar la tinya* al vostre amic -vaig indicar mentre giràvem en una cantonada (Patrick Rothfuss, *El temor d'un home savi. Crònica de l'assassí de reis 2*, traducció de Neus Nueno & Ernest Riera, 2015, cap. 56)¹⁹

Pau Clua inclou «Gratar la tinya» dins una llarga llista de «57 maneres (+ 1) de dir pegar» en *La petita enciclopèdia del procés. Tot el que sempre has volgut saber sobre el procés, però mai no has gosat preguntar* (2019: 170):

(56) bategar, batre, copejar, estomacar, pegar, aporrinar, atupar, espinyar [...], fúmer un gec d'hòsties, [...] *gratar la tinya*, deixar la cara com un mapa, fer-li una cara nova, posar calent, fer-li un cap nou [...] (Pau Clua, *La petita enciclopèdia del procés*, 2019, p. 170)

Fan excepció aquestes dues atestacions del segle XIX. La primera descriu l'escena del prendiment de Jesús a Getsemaní, en què sant Pere talla l'orella a Malcus, criat de Caifàs:

(57) Encara no parà aquí/ lo que va pasar allí./ Enmitx de tan gran tropell/ un deixeples ab son contell/ a Malcús *gratà la tiña*/ li y, traban ab ell gran riña,/ li va llevar una orella (Andreu Pastells, «Conversa dita del braseret o conversa entre Gamaiel i Joab», s. XIX^b; ed. de Serra 2021, p. 538)

La segona atestació és una composició que enllaça diverses unitats fraseològiques que l'editor interpreta en anotació a peu de pàgina; explica «jo li grati bé la tinya» com a «pegar-lo»:

(58) Sé ben cert i no m'emprenya/ que em vols fer treure la ganya/ i que em foti gran castanya/ un brut home d'espardenya./ Ja que ton desig s'hi emprenya/ assegura't de la pinya,/ i no facis que en la rinya/ lo teu pinxo tingui nyonya,/ si no vols que en aquest tronya/ jo li *grati bé la tinya* (Marcelo Fradera, *Inspiracions del jove curro*, s. XIX^b; ed. de Pep Vila, 2019², p. 45)

En canvi, sí que té tradició en la nostra lexicografia la loc. sinònima «Tocar la tinya», que, com vèiem més amunt, introduïa el *DCVB* (s.v. *tinya*):

19 Cf. l'original: «“Your enemy could *box* your friend's ears instead,” I pointed out as we rounded a corner» (Patrick Rothfuss, *The Wise Man's Fear: The Kingkiller Chronicle: Book 2*, 2011, cap. 56).

(59) *Tocar la tinya*. f. met. Pegar á algú. *Menear, tocar el bulto, matar, ó cascar las liendres*. TUNDERE, CONTUNDER; *Tocar l'esquena, la badana, ó la tinya*. f. *Menear, tocar el bulto, tocar, zurrar la pámpana*. Tundere. (*DBellvitges*, 1803-1805, s.v. *tinya* i *tocar*)

(60) *Tocar la tiña*. fr. met. Cascar las liendres (*DMagiFerrer*, 1839, s.v. *tiña*)

(61) *Tocar la tinya*. fr. met. Pegar á algu. *Menear, tocar el bulto; matar ó cascar las liendres*. TUNDERE (*DLabèrnia*, 1840, s.v. *tinya*)

(62) *Tocar la tinya*. En lo sentit de pegar. *Menear, tocar el bulto* (*DSaura*, 1859, s.v. *tinya*)

(63) *Tocar la tinya*. fr. Met. Pegar a algú. *Menear el bulto, cascar las liendres* (*DSalvat*, 1910, s.v. *tinya*); *Tocar l'esquena, la badana o la tinya*. fr. *Menear, tocar el bulto, zurrar la pámpana; Tocar la tinya*. fr. *Menear el bulto*. (*DSalvat*, 1910, s.v. *tinya* i *tocar*)

Vet-la ací en un text del segle XVIII:

(65) A boitg da-li boitg/ Sense pietat;/ Molts, aixís, curat/ Han de son antoitg/ Colps y mala cara/ Sols ab advertencia/ Que hi ha indulgencia/ Ara com suara./ Eal, pues. coratge,/ *tocarlos la tinya*/ a aqueixa rampinya/ de mal equipatge (Josep Bavorés, «En 1793», ed. Cahner, 1998, p. 128)

El verb *tocar* pren des d'antic sentits vinculats a 'Arribar amb els dits, la mà o altre òrgan del sentit del tacte fins a un objecte de manera que en sigui afectat el dit sentit' (> f. 'Pegar, agredir a cops') i 'Ferir, encertar alguna cosa amb un cop, amb un projectil, etc.' (*DCVB*, s.v. *tocar*, 1 i 5) i és present en una llarga sèrie d'unitats fraseològiques (*BDLex*, *DDL*, s.v. *tocar*, *PCCD*).

5. Anàlisi de les dades i conclusions

a) *Tigna* apareix dues vegades en la *Commedia* de Dant: en el cant xv (v. 111) de l'«Inferno», ací amb el sentit de 'Sozzura, depravazione che suscita ripugnanza' (*VDantesco*, s.v. *tigna*), i en el cant xxii (v. 22), ara dins la locució «Grattare la tigna».

b) No hem trobat, fins ara, atestacions de «Grattare la tigna» anteriors a aquesta de la *Commedia*. Tot i que s'ha considerat que devia ser locució florentina, hi ha la possibilitat que fos generada sobre el patró de «Grattare la rognà», documentada al segle XIII en un sentit semblant.²⁰ A més, hi ha possibilitat que «Grattare la tigna» s'estengués a partir de l'obra de Dant.

20 «Grattare la rognà» apareix en la *Commedia*, encara que en un altre sentit (v. ex. més amunt de [10]).

c) «Grattare la tigna» és considerada com a locució antiga per una part important dels diccionaris italians contemporanis.

d) El verb *gratar* ha experimentat, com mostra l'estructura semàntica descrita ací (v. § 3), un procés de polisemització important en català; no hi hem atestat, però, el sentit que sí que sembla que ha arribat a tenir *grattare* en l'italià antic de 'Fare oggetto di violenza, percuotere' (*TLIO*, s.v. *grattare*).

e) Hem localitzat, ja des de l'edat mitjana, unitats fraseològiques amb el verb *gratar* en català. Fins ara, en textos medievals, només hem atestat la locució «Gratar la tinya» en el *Curial e Güelfa* i en la traducció de la *Commedia* feta per Andreu Febrer. No n'hem trobat referència fins al *DAguiló*, poada del *Curial*, i d'ací, al *DCVB*. Aquest darrer afegeix *tocar* en «Gratar o tocar la tinya a algú» (s.v. *tinya*); recordem que «Tocar la tinya» apareix en els nostres diccionaris almenys des del *DBellvitges* (1803-1805, s.v. *tinya* i *tocar*).

f) La presència de la locució «Gratar la tinya» en aquest passatge concret del *Curial e Güelfa*, amb l'adjectiu *tinyós* (v. més amunt ex. [2]), fa possible el joc lingüístic amb el nom del personatge històric amb què ha estat identificat (Soler 2016, 2018); com hem suggerit, a més, remet a l'escena de la *Commedia* en què s'inseria «Grattare la tigna», en boca d'un personatge condemnat per *barattiere* i que està a punt patir el turment a mà d'un dimoni... S'hi pot establir sense gaire esforç el paral·lelisme amb Guillalmes de la Tor i les seues maniobres, maniobres que han conduït a l'enfrontament entre Curial i el Sanglier i que han provocat el desamor del rei decebut. Quan vam provar de fer veure en Martines (2012), també la locució «Traure lo cotó del jupó» del mateix *Curial e Güelfa* (1.12, p. 144) remetia no sols a la locució italiana, de sentit sexual, «Trarre la bambagia dal farsetto», sinó a l'escena de la novel·la desena de la tercera jornada del *Decameron* (p. 254), escena que l'autor havia reaprofitat i en la qual apareix la frase «bambagia del farsetto tratta gli avea».

g) La presència d'elements lèxics i fraseològics italians en el *Curial e Güelfa* s'ha d'entendre com a reflex del context italià en què degué escriure's l'obra, les seues fonts i la mateixa competència lingüística de l'autor (Montserrat 2012; Calvo 2013, 2014; Soler 2015, 2016, 2018ab; Martínez-Martínez 2021, 2023; Antolí 2021, 2023; García 2021; Ferrando (ed.) 2012). Hi ha uns quants mots i, com veiem, també unitats fraseològiques que han estat molt més que simples casos puntuals d'interferència: italianismes, diguem-ne, d'obra o d'autor. N'hi ha que han arribat a incorporar-se a la llengua general dins el procés de difusió del model de referència: recordem els casos de *palesar* (Martines 2021a) o *desenvolupar* (Martines/ Martínez-Martínez 2024): verbs només atestats en el *Curial e Güelfa* i en algun altre text d'influència italiana o traduït de l'italià. Semblantment, la locució «Gratar la tinya» hem vist que no apareix en la tradició lexicogràfica i que té una presència minsa en la documentació. Degué passar des dels diccionaris diacrònics (*DAguiló* i *DCVB*), on consta amb l'única referència al *Curial e Güelfa*, a diccionaris i a repertoris fraseològics contemporanis i, certament de manera més tímida que els casos lèxics citats, ha arribat a aparèixer en textos actuals.²¹

21 Això no obstant, les dues atestacions en textos de llenguatge popular del segle xx ens conviden a futures recerques.

Bibliografia

- ALDC = Veny, J. & Pons, L. (2014-2023) *Atles lingüístic del domini català*, 9 vols., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. <<https://aldc.espais.iec.cat/>> [15.11.2024]
- ALDT = Gimeno, L. (1997) *Atles lingüístic de la diòcesi de Tortosa*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Alighieri, D. (1995) *La Commedia: nuovo testo critico secondo i più antichi manoscritti fiorentini*, ed. de Lanza, A. Anzio, De Rubéis.
- Antolí, J. (2021) «Observacions sobre l'expressió dels sentiments en el *Curial e Güelfa*», en Ferrando, A. & Babbi, A. M. (coords.) *La «cavalleria umanistica» italiana Enyego (Inico) d'Avolos e «Curial e Güelfa»*, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, pp. 139-154.
- Antolí, J. (2023) «L'adverbi *totavia* al *Curial e Güelfa*: un possible italianisme lèxic», *Scripta, Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 22, pp. 533-558.
- Bavorés, J. (1998) «En 1793», en Cahner, M. (ed.) *Literatura de la revolució i la contrarevolució, 1789-1849*, Barcelona, Curial.
- BDLex = Rafel, J. (dir.) *Base de dades lexicogràfica*, Institut d'Estudis Catalans. <<https://bdlex.iec.cat/scripts/index.asp/>> [15.11.2024]
- Boccaccio, G. *Decameron*, ed. de Branca, V., Florència, Accademia della Crusca, 1976.
- Calvo, C. (2014) «Lingua toscana in bocca catalana: sull'italianità del *Curial e Güelfa*», dins Calvo, C. & Giordano, A. (eds.) *Anonimo, Curial e Güelfa*, Roma, Aracne, pp. 67-92.
- Canals, A., *Tractat de Scipio y Anibal: Seguit de La destrucció de Jerusalem* ed. de Miquel i Planas, R., Barcelona, 1910.
- Carles, R. (1788) *Tractat d'adages*, València, J. Estevan.
- CICA = *Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA)*, Torruella, J. (dir.), amb Pérez Saldanya, M. & Martines, J.; Martines, V. (en la selecció de textos). <<http://lexicon.uab.cat/cica.2009>> [15.11.2024]
- CIGCMod = Martines, J. & Martines, V. (dirs.), Antolí, J. & Sánchez, E. (dirs. adjunts) *Corpus informatitzat de la gramàtica del català modern*, Alacant, ISIC-IVITRA (Universitat d'Alacant). <<http://www.ivittra.ua.es>> [15.11.2024]
- CIVAL = Acadèmia Valenciana de la Llengua, *Corpus Informatitzat del Valencià*, Acadèmia Valenciana de la Llengua. <<http://cival.avl.gva.es/cival/buscador.jsp>> [15.11.2024]
- Clua, P. (2019) *La petita enciclopèdia del procés*, Barcelona, Rosa dels Vents.
- Coll, P. (1989) *La mula vella*, Barcelona, Empúries.
- Coll, P. (1997) *El segle de la llum*, Barcelona, Empúries.
- Colomina, J. (2021) *La llengua de sant Vicent Ferrer*, 2 vol., València, Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Conques, J. *Llibre de Job versió del s. XVI*, ed. de Riera, J., Barcelona, Curial, 1976.
- Corbaccio = Boccaccio, G. *Tutte le opere*, ed. de Padoan, G. & Branca, V., Milà, Mondadori, 1994. <<http://www.bibliotecaitaliana.it/>> [15.11.2024]
- Cubells, O. (2005) *Els parlars de la Ribera d'Ebre. Estudi geolingüístic*, tesi doctoral dirigida per Pere Navarro, Universitat Rovira i Virgili.

- Curial e Güelfa*, ed. de Ferrando, A., Toulouse, *Anacharsis*, 2007.
- DAmengual* = Amengual, J. J. (1858) *Nuevo diccionario mallorquin-castellano-latin*, Palma de Mallorca, Imprenta y Librería de Juan Colomar.
- DBelvitges* = Belvitges, J., Esteve, J. & Juglà, A. (1803 i 1805) *Diccionario catalán-castellano-latino*, 2 vols., Barcelona, Oficina de Tecla Pla viuda.
- DCVB* = Alcover, A. M. & Moll, F. de B. (1930-1962) *Diccionari català-valencià-balear*, Moll, Palma de Mallorca. <<https://dcvb.iec.cat/>> [15.11.2024]
- DDLc* = Rafel, J. (dir.) *Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. <<https://dcc.iec.cat/ddlc/scripts/index.html>> [15.11.2024]
- DDuCange* = Cange, C. Du F. Du (1883-1887) *Glossarium mediæ et infimæ latinitatis*, Niort, L. Favre.
- DECat* = Coromines, J. (1980-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols., Barcelona, Curial. <<https://decat.iec.cat/>> [15.11.2024]
- DEOxford* = Onions, C. T. (ed.); Friedrichsen, G. W. S. (Ass.) & Burchfield, R. W. (Ass.) (1966) *The Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford, Oxford University Press.
- DEspinal* = Espinal, T. (2006²) *Diccionari de sinònims de frases fetes*, Barcelona/ València, Universitat Autònoma de Barcelona/ Universitat de València/ Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DFarnés* = Farnés i Badó, S. (1992-1999) *Paremiologia catalana comparada*, 8 vols., Barcelona, Columna Edicions.
- DFebrerCardona* = Febrer i Cardona, A. (c. 1830) *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí*, ed. de Paredes, M., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2005.
- DFiguera* = Figuera, P. A. (1840) *Diccionari mallorquí-castellà*, Palma de Mallorca, Imprenta y Libreria de Esteva Trias.
- DFont* = Font, A. (1637) *Fons verborum et phrasium*, Barcelona, Sebastianum & Iacobum Mathevat.
- DFranquesa* = Franquesa, Manuel (1998) *Diccionari de sinònims Franquesa*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana. <<https://www.diccionari.cat/diccionari-de-sinonims-franquesa>> [15.11.2024]
- DHoepli* = Gabrielli, A. (2011) *Grande dizionario Hoepli italiano*, Milà, Hoepli http://www.grandidizionari.it/Dizionario_Italiano.aspx?idDcf.1> [15.11.2024]
- Díez, M. *Llibre de manescalia*, Barcelona, Joan Rosembach, 1515.
- DIVA* = *Diccionari de la Vall d'Albaida*, 2015 <https://ieva.info/diva/index.php?title=P%C3%A0gina_d%27inici_Punxa_sobre_la_lletra_o_busca_la_paraula> [15.11.2024]
- DLabèrnia* = Labèrnia, P. (1839) *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Estampa dels Hereus de la Vda. Pla.
- DMagiFerrer* = Ferrer Pons, M. (1839) *Diccionario catalán-castellano*, Barcelona, Imprenta y librería de Pablo Riera.
- DNiemeyer* = Niemeyer, J. F. (1931) *Mediæ Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, E. J. Brill.
- DPetrocchi* = Policarpo, P. (1912) *Dizionario universale della lingua italiana*, Milà, Fratelli Trèves.
- DSalvat* = *Diccionari de la Llengua Catalana ab la correspondencia castellana*, Barcelona, Salvat, c. 1910.

- DSaura* = Saura, S. À. (1859) *Novíssim diccionari manual de las llengües catalana–castellana*, Barcelona, Llibreria d'Esteve Pujal, Editor.
- DTCA* = Centre de Documentació Ramon Llull, Universitat de Barcelona & Fundació Carulla. *Diccionari de textos catalans antic*. <http://www.ub.edu/diccionari-dtca/> [15.11.2024]
- DTommaseo* = Tommaseo, N. (1871) *Dizionario della lingua italiana*, vol. 3, Torí/ Nàpols, Unione Tipografico-editrice Torinese.
- DTorra*, = Torra, P. (1653) *Dictionarium seu Thesaurus Catalano-Latinus verborum ac phrasium*, Barcelona, Ex officina Typographica Raphaelis Figueró.
- DTreccani* = *Vocabolario Treccani*. <<http://www.treccani.it/>> [15.11.2024]
- DWDS* = *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. <<https://www.dwds.de/>> [15.11.2024]
- DZingarelli* = Zingarelli, N. (2009) *Lo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*, Bolonya, Zanichelli. <<http://www.garzantilinguistica.it/ricerca/?qcf.palesare>> [15.11.2024]
- Enciclopedia dantesca* = Bosco, U. & Petrocchi, G. (1970-1978) *Enciclopedia dantesca*, 6 vols., Roma, Istituto dell'Enciclopedia italiana. <https://www.treccani.it/enciclopedia/elenco-opere/Enciclopedia_Dantesca/> [15.11.2024]
- EWRS* = Diez, F. (1853) *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, Bonn, Bei Adolph Marcus.
- Febrrer, A. *Divina comèdia. Versió catalana*, ed. de Gallina, A., Barcelona, Barcino, 1975.
- Ferrando, A. (2012) «Precaucions metodològiques per a l'estudi lingüístic del *Curial e Güelfa*», en Ferrando, A. (ed.) *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa»: Novel·la Cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, pp. 31-88.
- Ferrando, A. (2017) «Nuevas miradas acerca del *Curial*», en Ribeiro Miranda, J. C. (ed.), *En Doiro antr'o Porto e Gaia. Estudos de literatura medieval ibérica*, Porto, Estratégias creativas, pp. 19-56.
- Ferrando, A. (2018) «El model lingüístic de *Curial e Güelfa*», *Revista Valenciana de Filologia*, 2, pp. 39-84
- Ferrando, A. (2023) «El *Curial*, un repte filològic i historicocultural», *Scripta, Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 21, pp. 199-226.
- Ferrer, V., *Sermons*, vol. v, ed. de Schib, G., Barcelona, Barcino, 1984.
- FEW* = Wartburg, Walther von. (1922-2002) *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine darstellung des galloromanischen sprachschatzes*, 25 vols., Leipzig/ Bonn/ Bâle, Schroeder/ Klopp/ Teubner/ Helbing & Lichtenhahn/ Zbinden.
- Fradera, M. *Inspiracions del jove curro*, ed. de Vila, P., 2019². <https://mariatoldra.com/wp-content/uploads/2019/09/inspiracions-del-jove-curro-2a-ed.-2019.pdf> [15.11.2024]
- Franch, N. *El «Corbatxo» de Giovanni Boccaccio*, ed. de Moll, F. de B., Palma de Mallorca, Edicions de l'Obra del Diccionari, 1935.
- Garcia Sebastià, J. V. (2021) «Les construccions temporals de progressió narrativa en el *Curial e Güelfa* en Ferrando, A. & Babbi, A. M. (coords.) *La «cavalleria umanistica» italiana Enyego (Inico) d'Avalos e «Curial e Güelfa»*, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, pp. 155-170.

- Gassull, J. *Lo somni de Joan Joan*, ed. de Miquel i Plans, R., *Cançoners satírics valencià dels segles XV y XVI*, Barcelona, Nova Biblioteca Catalana.
- GDLI = Accademia della Crusca (1961-2009) *Grande Dizionario della Lingua Italiana*, Torí, UTET.
- Landino, C. (1481) *Comento sopra la Comedia*, ed. de Procaccioli, P., Pàdua, Editrice Antenore, 2001
- Lexicon Latino Catalanum* = Roca, A. (1560) *Lexicon latino catalanum, seu Dictionarium Aelij Antonij Nebrissensis*, Barcelona, Ex officina Claudii Bornatii.
- Llibre de tres*, ed. de Riquer, M. de, Barcelona, Quaderns Crema, 1997.
- Llibre dels Set Savis de Roma*, ed. de Janer, I. de, Barcelona, Societat Catalana de Bibliòfils, 1907.
- Llull, R. *Obres de Ramon Llull. Llibre de contemplació en Déu*. Toms I-VII, ed. Obrador, M./ Ferrà, M., Palma de Mallorca, Comissió Editora Lul·liana, 1906-1914.
- Llull, R., *Obres de Ramon Llull. Llibre de home. Llibre de ànima racional. Llibre dels àngels*, ed. Tous, M. & Ginard, R., Barcelona/ Palma de Mallorca, Patronat de la Diputació Provincial de Balears/ Institut d'Estudis Catalans de Barcelona, 1950.
- Lo cavall* = Gili, J. (ed.) (1985) *Lo Cavall. Tractat de manescalia del segle XV*, Oxford, The Dolphin Book.
- Marc, J. *Diccionari de Rims* de Jaume March, ed. de Griera, A., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1921.
- Martines, J. (2012) «Aproximació a les novetats lèxiques i semàntiques del *Curial e Güelfa*», en Ferrando, A. (ed.) *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa»: Novel·la Cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, pp. 941-997.
- Martines, J. (2021a) «Cap a una semàntica cognitiva del català (i II): la cognició, el cos i la cultura», *Estudis Romànics*, 43, pp. 267-301.
- Martines, J. (2021a) «Història del lèxic i *Curial e Güelfa*: el cas del verb *palesar*», en Ferrando, A. & Babbi, A. M. (coords.) *La «cavalleria umanística» italiana Enyego (Inico) d'Avalos e «Curial e Güelfa»*, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, pp. 77-125.
- Martines, J. & Martínez-Martínez, C. (2024) «La norma i el canvi lexicosemàntic: el cas de *desenvolupar*», *Caplletra*, 76, pp. 299-337.
- Martínez-Martínez, C. (2021) «*Baldament* en el *Curial e Güelfa*: a les portes del valor concessiu», en Ferrando, A. & Babbi, A. M. (coords.) *La «cavalleria umanística» italiana Enyego (Inico) d'Avalos e «Curial e Güelfa»*, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, pp. 171-190.
- Martínez-Martínez, C. (2023) «El cas únic de *no menys* 'encara que, malgrat això' en el *Curial e Güelfa*: un altre italianisme no observat», *Scripta. Revista Internacional de Literatura i Cultura Medieval i Moderna*, 22, pp. 559-573.
- Martorell, J. (1460 [1490]) *Tirant lo Blanch*, ed. de Hauf, A., València, Tirant lo Blanch, 2005.
- Mayans i Ciscar, J. A. (1787) *Vocabulari valencià-castellà*, ed. de Guardiola, M. I., *Tresor lexicogràfic valencià (TLV)* [en premsa].
- Miquel i Planas, R. & Par, A. (1932) «Comentaris y notes literaries», dins Miquel i Planas, R. & Par, A. (eds.) *Curial e Güelfa*, Barcelona, Biblioteca catalana, pp. 482-544.
- Mira, J. F. (2009⁵) *Dante Alighieri. Divina comèdia. Infern*, Barcelona, Proa.

- Montserrat, S. (2012) «Els mots gramaticals en el *Curial e Güelfa*», en Ferrando, A. (ed.) *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa»: Novel·la Cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, pp. 671-690.
- NGL = *Nou Glossari General Lul·lià*, Centre de Documentació Ramon Llull/ Universitat de Barcelona. <<https://nggl.ub.edu/>> [15.11.2024]
- No serets tots temps batle* = Llompart, G. (1995) *No serets tots temps batle. Instantànies de la vida cotidiana de Lluçmajor medieval*, Palma de Mallorca, Museu de Mallorca.
- Oliver, B. *Excitatori de la pensa a Déu*, ed. de Bohigas, P., Barcelona, Barcino, 1929.
- PALDC = Veny, J. (2007-2023) *Petit Atlas Lingüístic del domini català*, 9 vols., Barcelona, Publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans. <<https://aldc.espais.iec.cat/mapes/volum-i/petit-atles-linguistic-del-domini-catala/>> [15.11.2024]
- Paremiologia catalana (PCCD)* = Pàmies i Riudor, V. (2020-2024) *Paremiologia catalana comparada digital*. <<https://pccd.dites.cat/>> [15.11.2024]
- Patrick R. (2011) *The Wise Man's Fear: The Kingkiller Chronicle: Book 2*, Londres, Gollancz.
- Porcar, P. J. *Coses evengudes en la ciutat i regne de València*, ed. de Lozano, J., *El dietari de Mossén Porcar (1585-1629). Estudi i edició*, tesi doctoral dirigida per Vicent Josep Escartí, Universitat de València, 2008.
- Puigpardines, B. de. *Sumari d'Espanya*, ed. de Iborra, J., València, Universitat de València, 2000.
- Quesits i perquens* = Manfredi, G. *Quesits o perquens (Regiment de sanitat i tractat de fisiognomonía)*, ed. de Carré, A., Barcelona, Barcino, 2004.
- REW = Meyer-Lübke, W. (1911-1920) *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 13 vols., Heidelberg, C. Winter.
- RIALC = Universtia di Napoli Federico II, *Repertorio informatizzato dell'antica letteratura catalana*. <<http://www.rialc.unina.it/index.html>> [15.11.2024]
- Roig, J., *Espill*, ed. de Peirats, A. I., València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2010.
- Rothfuss, P. (2015) *El temor d'un home savi. Crònica de l'assassí de reis 2*, traducció de Nueno, N. & Riera, E., Barcelona, Debutxaca.
- Sagarra, J. M. de (1947) *La Divina Comèdia. 1, Infern de Dante Alighieri*, Barcelona, Joan Sallent.
- SaneloD, SaneloV* = Gulsoy, J. (1964) *El «Diccionario valenciano-castellano» de Manuel Joaquín Sanelo. Edición, estudio de fuentes y lexicología*, Castelló de la Plana, Sociedad Castellonense de Cultura.
- Sant Jordi, J. de. *Les poesies de Jordi de Sant Jordi, cavaller valencià del segle XV*, ed. Riquer, M. de & Badia, L., València, Tres i Quatre, 1984. <<https://www.rialc.unina.it/164.17.htm>> [15.11.2024]
- Sant Climent, F. de. *Flors de virtut*, ed. de Cornagliotti, A., Barcelona, Barcino, 1975.
- Serra, M. R. (2021) «“Conversa dita del braseret” d'Andreu Pastells i Taberner», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 62, pp. 525-546. <<https://raco.cat/index.php/AnnalsGironins/article/view/397394>> [15.11.2024]
- Soler, A. (2016) *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de «Curial e Güelfa»*, tesi de doctorat dirigida per Antoni Ferrando, València, Universitat de València, Departament de Filologia Catalana.
- Soler, A. (2018) *Enyego d'Àvalos i l'autoria del «Curial»*, València, Institució Alfons el Magnànim/ Institut d'Estudis Catalans/ Universitat de València

Josep Martines. Fraseologia diacrònica: «Vengut és qui us gratarà la tinya» (*Curial e Güelfa*)

Thesaurus puerilis = Pou, O. (1575) *Thesaurus puerilis*, València, Pedro de Huete.

TLFi = *Trésor de la langue française informatisé. Analyse et traitement informatique de la langue française* (ATILF), CNRS/ Université Nancy II. <<http://atilf.atilf.fr/>> [15.11.2024]

TLIO = Beltrami, P. G. (dir.) *Tesoro della Lingua Italiana delle Origini, Istituto Opera del Vocabolario Italiano*, Consiglio nazionale delle ricerche. <<http://tlio.ovi.cnr.it/TLIO/>> [15.11.2024]

TLV = Guardiola, M. I. *Tresor lexicogràfic valencià* [en premsa].

Tomic, P. *Històries e conquestes del realme d'Aragó e Principat de Catalunya*, ed. Iborra, J., València, Universitat de València, 2009.

V*Crusca* = Accademia della Crusca. *Vocabolario dell'Accademia della Crusca*. <<http://www.accademiadellacrusca.it/it/pagina-d-entrata>> [15.11.2024]

V*Dantesco* = Accademia della Crusca & Istituto CNR Opera del Vocabolario Italiano. *Vocabolario Dantesco*. <<http://www.vocabolariodantesco.it/>> [15.11.2024]

V*Faraudo* = Faraudo de Saint-Germain, L. *Vocabulari de la Llengua Catalana Medieval de Lluís Faraudo de Saint-Germain* <<https://www.iec.cat/faraudo/>> [15.11.2024]

V*ida de Sant Onofre* = Espinós Armero, O. (2022) *La vida de Sant Onofre. Estudi històric i edició filològica*, tesi doctoral dirigida per Antoni Ferrando, València, Universitat de València.

V*Sapere* = *Sapere. Dizionari di Lingua Italiana*. <<http://www.sapere.it/sapere/dizionari.html>> [15.11.2024]

Vulgata = Weber, R. & Gryson, R. (2007) *Biblia sacra vulgata*, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft.